

sàpiga (falta encara en Belv., Lab. 1839, *SLitCosta*, 1868) i entre nosaltres és més conspicu i general en l'ús aplicat a dones que no als homes, però des de principis del nostre segle tots sabem que és el mot d'ús més convencional i general, en la nostra vida ciutadana, per anomenar, en termes severíssims, però no indecens, una dona perduda, sense la idea de professionalitat enclosa en *prostituta*, ni el to provocatiu i més insultant de *puta*: és més aviat l'equivalent de *cocotte* o *barram*, dones que es poden vendre o abandonar-se per vici, però sense ostentar-ho, i sense que calgui que hi caiguin amb freqüència constant; i tanmateix no sense escàndol i alguna transcendència pública. En un estil un poc més antiquat és una dona grossera i deixada, més aviat obesa o descuidada en el vestir, i no jove ni atraient: «l'un, cego, ab una guitarrota a coll y una crossa, y l'altra, que li feya brasset, una dona grassa com un tuixó: una *bandarra*, que's diu», Narcís Oller, *Notas de color* («La calavera»), 206. Però els altres exemples que n'aplega *AlcM* són ja tots de l'altra acc. més divulgada i més barcelonina, com en el de Joaquim Ruyra i el de Massó i Torrens («era aquella *bandarrassa* de Castellar de N'Hug»).

No era sentida com a gaire tradicional i pròpia l'aplicació a un home, que guanyà terreny en els anys 1920 i tants, en el nostre estil ciutadà, designant un home de caràcter abretolat, poc escrupolós, que no es para en contemplacions, que de primer bastants sentien (jo mateix ho recordo de mi) com una extensió un poc desguitarrada del mot tradicional femení; el *DFA.*, però, l'admet com a ús propi «m. home sense cap mena d'escrúpols, brètol». Ús que sovinteja extraordinàriament en la prosa periodística i narrativa de Josep M.ª de Sagarra, i en certs escrits (més aviat els juvenils) de Josep Pla (*AlcM* en recull un cas en S. Espriu). Amb això arribem a una coincidència quasi perfecta amb el sentit portuguès (a penes, entre nosaltres, un matis diferencial de 'manca d'escrúpols' o 'despreocupació que no ho confessa ni es desvergonyeix', a Portugal més en el sentit de vida irregular). En el llenguatge dels nostres cenacles literaris i artístics de fi i començament de segle, apareix també, com a adjectiu, aplicat a l'art (sobretot plàstic o pictòric) mig bohemi, ultra-realista: «parlaven de la seva nit de nuvis, i aquell home --- ens va contar la seva amb un naturalisme cru, amb una mena d'art *bandarra*, que no deixava res per gras, i tots ens hi vam fer un panxó de riure», «un centenar de presos formiguejava per les quadres i el corredor, i el rotllo creixia --- el conjunt donava una impressió grotesca d'art *bandarra*» (Perc Coromines, *Presons Imag.*, 142, 164).

Fora de la Península trobem esporàdicament *bandârri* s. m. «soûlard, mauvais sujet» en el Roergue (Vayssier, *Dict. du Pat. de l'Aveyron*); no sé si té gaire vitalitat real un verb *se bondâ* «se soûler» admès en la mateixa obra: recordem que a pretònica es torna o en aquest dialecte.

No trobo convincent la idea de Wagner, de derivar

de *bando* 'colla, facció', significació que caldria forçar bastant per fer-la a adaptar a la idea de 'festa popular', que ell voldria pendre com a base; d'altra banda en català queda encara més lluny d'això. En canvi hi ha un autèntic paralelisme amb el mot oc. mod. *mandorro* 'dona toixa', «sotte», mot que Rohlf's cità una vegada com a derivat de l'oc. *mandra* 'guineu' (*ZRPb.* XLVII, 403), però és clar que aquest no constitueix indicatiu d'una etimologia bc. *mando* 'mul', en la qual creia Rohlf's, sinó que aquest *mandorro* serà dissimilació de **mandrorro*, format sobre el conegut oc. *mandra* 'guineu', per la idea pejorativa d'animal de mala índole, bo per a no-res.

Que el mateix *mandra* enclou amplament tots aquests matisos morals de que hem passat aquí revista són idees que vaig desenrotllar extensament en el *DCEC* III, 221-223: bearn. *mandre* «coureuse», *mandri*, -ilh «paresseux», *mandroulb* «gucoux», aran. *mandró* 'home de mala vida', Gard *vielio mandro* «vieille rusée», cast. *mandria* «necio, hombre para poco», port. *mandrião* 'desvagat, gandul', cat. *mandra* 'ganduleria', un *mandra* 'un peresós'. L'origen està, com és sabut, en l'it. *mandra* 'ramat, bestiar', d'on la idea de 'persona bestial', i en definitiva el gr. *μάνδρα* 'corral', 'establa'. El fet, copiosament documentat en el *DCEC*, que en castellà figura persistentment en els romanços de germania dels Ss. XVI-XVII, i que era per tant un mot de la llengua argonada, acaba de mostrar-nos el perquè de la naturalesa social del cat. i port. *bandarra*. Amb prou feines cal indicar que tant la dissimilació de *dra* en *da* davant una altra *rr*, com la desnasalització, també dissimilatorià, de *ma-* en *ba-* davant *n* (recordem *MERENDARE* > *berenar*, etc.) són fets fonètics normals.

Hi ha un altre mot port. i gall. *bandalho* «homem desprezível» [1813, Moraes, 2.ª ed.] (que ha passat a l'argentí *bandayo*, Wagner, *RFE* xx, 177), que coincideix casualment, car es tracta en el fons d'un mot que significa també 'parrac' (sentit etimològic) i deriva de *BANDA* I. El menorq. *bandua* 'persona informal, desobedient, mal subjecte' no crec que es relacioni amb això; n'he tractat a *BAN*.

DERIV.: *Bandarrejar*. *Bandarrerria*.

BANDERA, mot comú a totes les llengües romàniques, provinent en definitiva del gòt. *BANDWÖ* 'signe', 'senyera'; no és probable que es pugui explicar com una derivació romànica d'un germanisme del romànic primitiu, però potser el mot ja existí derivat en gòtic, el lèxic del qual coneixem molt incompletament. □
1.ª doc.: S. XIII.

Encara que no tenim edicions gaire crítiques ni acurades de l'obra de Sant Pere Pasqual, on el cita *AlcM*, n'hi ha certament altra documentació en cròniques i altres llibres del mateix segle; dels dos següents n'apleguen molta de la *Crònica* del Cerimoda *Ag.*, *DBal.* i *AlcM*.

El mot *bandera* és comú a totes les llengües romàniques d'Occident: port. *bandeira*, cast. *bandera*, oc. i it. *bandiera*, fr. *bannière*. Amb raó posen de relleu